

Göstergebilim Açısından Divanu Lugâti't-Türk*

Divanu Lugâti't-Turk in Terms of Semiology

Yrd. Doç. Dr. Özen YAYLAGÜL

Özet

Divanu Lugâti't-Türk XI. yüzyılda Kâşgarlı Mahmud tarafından yazılmış Türk dilinin en eski sözlüğüdür. Bu makale, Divanu Lugâti't-Türk'e göstergebilim kuramları ışığında bakarak XI. yüzyıl Türk dünyasının kültürel kodlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Divanu Lugâti't-Türk, Kâşgarlı Mahmud, göstergebilim, XI. yüzyıl Türk dünyası, sözlükçülük

Abstract

Divanu Lugâti't-Turk is primal dictionary of Turkish language and it was written by Kâşgarlı Mahmud in XIth century. This paper aims to introduce cultural codes of Turkish world in XIth century through to check Divanu Lugâti't-Türk in terms of semiologic theories.

Keywords: Divanu Lugâti't-Türk, Kâşgarlı Mahmud, semiology, Turkish world in XIth century, lexicography

Göstergebilim, gösterge dizgelerini betimlemeyi, göstergelerin birbirleriyle kurdukları bağıntıları saptamayı, anlamların eklemeli biçimlerini bulmayı, göstergeleri ve gösterge dizgelerini sınıflandırmayı, dolayısıyla, insanla insan, insanla doğa arasındaki etkileşimi açıklamayı amaçlar. Öte yandan insanların yararlandığı her gösterge dizgesi ancak dil aracılığıyla, dil desteğiyle gerçeklik kazanır. Bu nedenle, gösterge dizgeleri, bu dizgelerden söz eden söylemleri inceleyerek değerlendirilebilir. Divanu Lugâti't-Türk (DLT), XI. yüzyılda Kâşgarlı Mahmud tarafından yazılmış Türk dilinin elde bulunan ilk ansiklopedik sözlüğüdür. DLT'te, hem sözel hem de sözel olmayan bir çok gösterge yer alır. Bu çalışmada, DLT'de yer alan göstergelerin, göstergebilim kuramları ışığında açıklanması amaçlanmıştır. Özellikle, Charles Sanders Peirce'ün göstergeler dizelgesi temel alınmıştır.

Göstergebilimde, bir başka şeyin yerini tutan, daha doğrusu, kendi dışında bir şey gösteren her çeşit biçim, nesne, olgu vb. gösterge diye adlandırılır. Başka bir şeyin yerini tutan ve onu insan zihninde canlandıran bir şey onun kendisi değil yalnızca "temsil"idir. DLT'de yer alan şu atasözü bu durumu çok iyi açıklar: *õt tēsā āgīz kōymās* "(Bir kişi) 'Ateş' dese ağzı yanmaz" (Atalay I 43, Dankoff I 93). Çünkü *õt* 'ateş' gerçek dünyadaki varlığın yalnızca temsilidir. Bir başka deyişle, dil dışı dünyada bulunan gerçek varlığın (gönderge) kendisi değil onun yerini tutan, onu gösterendir. Bu yüzden de ağzı yakamaz.

Yaşam bilgisi ve işaret (sign) bilgisi karşılıklı olarak birbirini gerektirir (Sebeok 1994: 114). DLT'teki işaretler yoluyla bir taraftan XI. yüzyıl Türk yaşam bilgisi hakkında bilgi edinirken bir taraftan da var olan bilgilerimiz ışığında işaretleri anlamlandırabiliriz. DLT'te, gerek sözel göstergelerle, gerekse sözel olmayan gösterge dizgeleriyle ilgili bir çok bilgi yer alır. Kitabın yazılış amacı da başlı başına bir gösterge niteliğindedir. Kitap Müslüman bir çevrede yazılmıştır. Kitabın "Esirgeyen, koruyan Allah'ın

* Bu makale, Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2008'de aynı başlıkla sunulan bildirinin genişletilmesiyle oluşturulmuştur.

adıyla” başlaması bunun bir göstergesidir. Müslümanlığın kabûlüyle Arap dilinin Türk dili üzerindeki etkisi kaçınılmaz olmuş ve Kâşgarlı ana dili olan Türkçenin zenginliğini ortaya koyarak bu dili çekici hale getirmek ve Araplara da bu dilin zenginliğini göstermek istemiştir.

Göstergebilimci Charles Sanders Peirce üç gösterge türü belirlemiştir. Bunlar; sembol, ikon ve indekstir. Sembol, gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkinin nedensiz olduğu göstergelerdir. Genel olarak dil ve buna ek olarak özel diller, alfabe harfleri, noktalama işaretleri, kelimeler, söz öbekleri, cümleler ile, sayılar, trafik ışıkları, mors alfabesi, ulusal bayraklar sembolik göstergelerdir (Chandler 2002: 37). Bu anlamda, DLT, içinde barındırdığı bir çok kelime, söz öbeği, cümle vb. ile baştan sona sembollerle doludur. Semboller belli kurallar çerçevesinde üretilir. Kâşgarlı, bu kurallar yanında kural dışı durumlar hakkında da geniş bilgi vermiştir. Söz gelimi: “Bundan sonra -kuralca olabilirse de- her isimden fiil yapılamayacağını bilmelisin; ‘fıstık’ demek olan *ķosıķ* kelimesinden *ķosıķlādī* diye bir fiil yapamazsın; amma *ķaşuķ* sözünden *ķaşuķlādī* diye bir fiil yapabilirsin. Yine bunun gibi *āt ķonaķlādī* diyemezsin *ķonaķ* bir çeşit ‘kaba darı’dır. Fakat *ol menī ķonuķlādī* diyebilirsin. Bu suretle gördüğün isimlerin bir kısmından fiil yapılır, bir kısmından yapılmaz” (Atalay III 347). Göstergebilim varlık-kavram-sembol şeklinde bir süreç tasarlar. Varlıklar insanlar tarafından kavranır ve bu kavramlar sembollerle işaretlenir. Her toplum gerçek dünyayı farklı algılar ve farklı şekillerde kavramlaştırır. Buna bağlı olarak da farklı semboller kullanır. Bu, varlık ve eylem göstergeleri yanında duygu göstergeleri için de geçerlidir. Söz gelimi, Kâşgarlı, Arapçadaki şaşalama bildiren *ma* kelimesi yerine *ne* edatının geçtiğini belirtir. *nē mē ēdgū ķiķī ol* ‘O, ne iyi adamdır’ (Atalay III 214). Aynı dilin farklı lehçelerinde bile sembollerin farklı kavramları karşılaması söz konusudur. Kâşgarlı, DLT’de bu durumu da tanımlamıştır: “*kend*, Oğuzlarla Oğuzlara uyanlara göre ‘köy’, Türklerin büyük bir kısmına göre ‘şehir’ demektir” (Atalay I 344). Göstergeler değişime açıktır. Söz gelimi, DLT’de geçen “*āl*: Hanlara bayrak, devlet adamlarının atlarına eyer örtüsü yapılır turuncu renkte bir kumaş” (Atalay I 81) aynı zamanda turuncu rengin de adı olmuştur. Burada parça-bütün ilişkisine dayalı bir ad değişimi (metonymy) söz konusudur. Yani, gösteren, birbiriyle ilişkili iki ayrı gösterilene karşılar duruma gelmiştir.

İkon, gösterenin gösterilene taklit ettiği veya gösterenin gösterilene benzediği göstergelerdir. Bir portre, radyo dramasındaki ses efektleri, taklit edilen jestler, tabiat taklidi sesler bu tür göstergelerdir. DLT, tabiat taklidi sesler açısından oldukça zengindir. Söz gelimi, *ol ķāģūnuģ řāp řāp yēdī* ‘O, kavunu şapur şapur yedi’ (Atalay III 146) cümlesinde *řāp řāp* yansıma seslerden oluşmuş ikonik bir göstergedir. Bu göstergelerin, genellikle ikilemelerden oluştuğu görülür. Özellikle, hayvanlarla iletişimde kullanılan ikonik göstergeler dikkat çekicidir. Türkler, hayvanlarla iletişim için insanlarla iletişimde kullandıkları göstergelerden başka göstergeler geliştirmişlerdir. Her hayvan için farklı ikonik göstergeler kullanıldığı görülür. Söz gelimi, “*tay*, kısrağın arkasında geri kaldığı zaman *ķurī ķurī* diye çağrılır.” (Atalay III 223). Bazen, sonda ünsüz türemesiyle *ķurıh ķurıh* dendiği de olur. Ya da eşek durdurulmak istendiği zaman *tuşu tuşu* denir (Atalay III 224). Köpek eniğini çağırma için *tūkū tūkū* (Atalay III 229) denirken, atları gayrete getirmek ve sıkıştırmak için *heç heç* denir (Atalay II 282). Tarihî tanklık dilbilimsel işaretlerin dizinsel ve ikonik biçimlerden sembolik biçimlere doğru gelişme eğiliminde olduğunu gösterir. Alfabeler başlangıçta sesler için geleneksel sembollere dayalı değildi. Yunan ve Latin alfabesindeki bazı harflerin Mısır hiyerogliflerindeki ikonik işaretlerden türemesi gibi (Chandler 2002: 45), runik alfabedeki bazı semboller de ikonik Türk damgalarından türemiştir. Kâşgarlı, Oğuz kelimesini açıklarken “Bir Türk boyudur. Oğuzlar Türkmendirler. Bunlar yirmi iki bölüktür; her bölüğün ayrı bir belgesi ve hayvanlarına vurulan bir alâmeti vardır. Birbirlerini bu belgelerle tanırlar” (Atalay I 55) açıklamasından sonra bu boyları sıralamış, boylarla ilgili genel bilgiler yanında damgalarına da eserinde yer vermiştir. Bu semboller, başlangıçta ikoniktir ve Türk Runik alfabesinde yer alan bazı işaretlerin bu ikonik damgalardan kaynaklandığını düşünen bilim adamları da vardır (Mahmutov 1969). İkonik işaretlerden sembolik işaretlere geçiş, yontma kullanımında ekonomiyel açıklanır.

Dizinsel (indexical) göstergelerde gösteren nedensiz değil; doğrudan ilişkilidir ve bu ilişki gösterilebilir veya anlaşılabilir. Sigara dumanı, gök gürültüsü, yankılar, sentetik olmayan kokular (ter kokusu gibi), tatlar gibi doğal işaretler; tıbbî belirtiler (ağrı, nabız atışı, ateş gibi), ölçü aletleri (termometre, saat, rüzgâr gülü gibi), kapı çalması, telefon çalması gibi işaretler, işaret değneği (körlerin kullandığı) veya köpek; fotoğraf, film, video gibi kayıtlar; el yazısı gibi kişilik göstergeleri ve dizinsel kelimeler (bu, şu, burada, orada gibi) dizinsel göstergelerdir. Kâşgarlı eserinde bu tür göstergelere de

yer verir. Söz gelimi, *bū ēr* ‘bu adam’ (Atalay III 206), *munū* ‘işte bu’ (Atalay III 237) örneklerinde *bū* ve *munū* dizinsel göstergelerdir. Yine, ikilemelerden aslını bırakıp takıntısını kullanmak Oğuzlara hastır. Dolayısıyla birinin, diğer Türklerin ikilemelerini tek olarak söylemesi onun Oğuz olduğunun bir göstergesidir. Kâşgarlı bunu “Oğuzların dilinin ince olmasına” (Atalay I 432) bağlamıştır. Dizinsel göstergelerin bir çoğu sözel değildir. Bununla birlikte, bu sözel olmayan göstergeler de sözel olarak aktarılabilir veya anlatılabilir. Zaman ölçü aletleri, takvim vb. birer dizinsel gösterge olarak kabul edilebilir *tarıĝ āritĝū oĝur* ‘buğday temizleyecek vakit’ (Atalay II 321) gibi. Chandler’a göre (2002: 43), üç türe ayrılan bu göstergeler, kişiler tarafından farklı değerlendirilebilir. Bir kişi tarafından sembolik olarak değerlendirilen bir gösterge başka biri tarafından ikonik, bir üçüncü kişi tarafından dizinsel olarak değerlendirilebilir. Kâşgarlı, *pars* madde başını açıklarken bu hayvan adının aynı zamanda Türklerin on iki ayından birinin de adı olduğunu belirtir ve takvim göstergesini sözel olarak şöyle açıklar: “Türkler oniki hayvanın adını alarak oniki yıla ad olarak vermişler; çocukların yaşlarını, savaş tarihlerini ve daha başka şeyleri hep bu yılların dönmesiyle hesap ederler. Bunun kökü şöyle olmuştur: Türk Hakanlarından birisi kendisinden birkaç yıl önce geçmiş olan bir savaşı öğrenmek istemiş, o savaşın yapıldığı yılda yanılmışlar; onun üzerine bu iş için Hakan ulusuyla akıl danışır ve kurultayda, biz bu tarihte nasıl yanıldıysak bizden sonra gelecek olanlar da yanılacaklardır; öyle ise, biz şimdi göğün oniki burcu ve oniki ay sayısınca her yıla birer ad koyalım; sağışlarımızı bu yılların geçmesiyle anlayalım; bu aramızda unutulmaz bir andaç olarak kalsın, dedi. Ulus, Hakanın bu önergesini onayladı. Bunun üzerine Hakan ava çıkar; yaban hayvanlarını İlsu’ya doğru sürsünler diye emreder. Bu, büyük bir ırmaktır. Halk bu hayvanları sıkıştırarak suya doğru sürer. Bu hayvanlardan avlarlar; bir takım hayvanlar suya atılırlar; onikisi suyu geçer; her geçen hayvanın adı bir yıla ad olarak takılır.” (Atalay I 344-345). Burada dikkat çekici nokta yalnızca suyu geçen hayvanların adlarının yıllara ad olarak verilmesidir. Bunun nedeni, zamanın geçiciliğidir. Geçen her yıla suyu geçen bir hayvanın adı verilecektir. Türkçede *gece* göstergesi de *geç-* (<*keç*>) fiilinden türetilmiştir ve günün geçiciliğiyle ilgilidir. “Gün kavramının adlandırılmasında döngüsellik ve tabiat olaylarının izlenmesi söz konusudur. Güneşin aydınlattığı zaman dilimi, insanların günlük işlerini gerçekleştirdikleri, toplumsal hareketliliğin yoğun olduğu bir evredir. Bu nedenle, Türkler tarafından, güneşin aydınlattığı zaman dilimi daha önemli olarak görülmüş, güneşin doğması-batması ve yeniden doğması arasında geçen zaman dilimi adlandırılırken, gün batımı ile gün doğumu arasındaki zaman dilimi dışlanarak, *kün* “gün” sözcüğü kullanılmıştır... Buna karşılık, Güneşin batmasıyla bu toplumsal hareketlilik sona ermekte yeniden güneş doğuncaya kadar geçen bu durgun zaman dilimi bir ara dönem, güneşin yeryüzünü aydınlatarak eyleme davet ettiği iki aydınlık evre arasındaki geçiş evresi olarak kavramsallaştığı için, Türkler bu ara dönemi, *keç-e* “gece” olarak adlandırmıştır (Yaylagül 2007: 661). Kâşgarlı, suyu geçen hayvanların özelliklerine bağlı olarak Türklerin yıllarla ilgili fal tuttuklarını da kaydeder: “*Ud* yılı girdiğinde savaş çoğalır; çünkü öküzler birbiriyle vuruşurlar, tos yaparlar. *Takaĝu* yılında yiyecek çok olur, ancak insanlar arasında karışıklık çıkarmış; çünkü tavuğun yemi danedir; daneyi bulabilmek için çöpleri, kırıntıları birbirine karıştırır. Timsah yılı girdiğinde yağmur çok yağar, bolluk olurmuş; çünkü timsah suda yaşar. Domuz yılı girince kar ve soğuk çok olur, kargaşalık çıkarmış. Böylece Türkler, her yıl bir şey olacağına inanırlar” (Atalay I 347). Kâşgarlı böylece, kültürel kodları sunan çok önemli göstergeler ortaya koymuştur.

Göstergebiliminde bir metin incelenirken iki boyut göz önünde bulundurulur: 1) Dikey boyut; 2) Yatay boyut. Bir işaretin değeri onun hem dikey (paradigmatic) hem de yatay (syntagmatic) ilişkileriyle belirlenir. Yatay ve dikey boyut bir yapısal bağlam oluşturur. Dikey boyut ilgili gösterge veya gösterenler takımıdır. Doğal dillerde isimler ve fiiller gibi gramatikal paradigmler vardır. Belli bir bağlamda paradigm takımının bir üyesi yapısal olarak bir diğerinin yerine konabilir. Birinin seçimi diğerinin seçimini dışlar. Aynı paradigm takımından bir göstergenin (söz gelimi belli bir kelime) diğerine tercih edilmesi bir metnin tercih edilen anlamını biçimler. Göstergeler duruma bağlı olarak seçilir. Kâşgarlı’da kelimelerin durumsallığı önemli yer tutar. Söz gelimi, *çū* edatını açıklarken “emir ve nehiyelerin sonuna gelerek emirde ve nehide pekitme (tekit) bildirir. *kel çū, barmāçū* ‘hele gel, herhalde gel’, ‘hele gitme, herhalde gitme.’ Bu şekil ancak hitap halinde söylenir” (Atalay III 207). Yine, *tarım*: Tekinlere ve Afrasyab soyundan olan Hatunlara ve bunların büyük, küçük çocuklarına söylenen bir kelimedir; ne kadar büyük olursa olsun Hakanlı Hanlarının oğullarından başkasına söylenmez (Atalay I 396) diyerek bir durumsallık örneği vermiştir. Burada duruma bağlı olarak dikey boyutta bir seçim söz konusudur. Bu açıklama kadın-erkek ayrımı yapılmadığının; fakat yönetici veya asil sınıfa yönelik bir saygı dilinin varlığının göstergesidir. Karahanlılar cinsiyet ayırmaksızın bütün Hakan çocukları için

aynı unvanı kullanmışlardır. *ķırgāġ* göstergesi açıklanırken “Beyin ve Hanın eli altında olanlara kızması, kakması. *Hān ānī ķırgādī* ‘Han ona kızdı ve ondan yüz çevirdi’. Tanrının Yalavacıyla Hanın gönderdiği adam arasını ayırt etmek için sonuncuya *yalāfar* dendiği gibi, Tanrının kulunu kargmasıyla, kulun kendi eli altındakilere kızması, kargması arasında ayırt yapabilmek için birincide kaf harfi üstün, ikincide esre kılınmıştır. Uygurca” (Atalay II 288) açıklaması dizgisel boyuttaki bir seçimi gösterir. Aynı zamanda buna bağlı olarak bir ses değişimine de işaret edilir. Fonetik değişiklikler göstergelerin anlam ve işlevlerini de değiştirir. Kâşgarlı *ķargādī* sözünü “*Teŋrī ānī ķargādī* ‘Tanrı onu lânetledi’ şeklinde örnekledikten sonra ayrı bir madde başında verdiği *ķızgādī* kelimesi için *beg ānī ķızgādī* ‘Bey onu uzaklaştırdı, ona sert bulundu’ biçiminde örneklendirmiş ve “Görmez misin, Türkler Tanrının lânetiyle bir kulun bir kulu koġması arasında nasıl ayırt etmiştir. Öbür kelimeyi üstün, bu kelimeyi esre kılmışlardır” (Atalay III 290) açıklamasıyla fiillerin durumsallığını ve istem farklılıklarını ortaya koymuştur. Yani, *ķargādī* fiilinin istemi Tanrı, *ķızgādī* fiilinin istemi ise, insanlar olmaktadır. Benzer bir ayırım, *baġlādī* ve *boġlādī* kelimeleri arasında da görülür. Kaşgarlı bunu: “Türkler elbiseyi boġlamakla başka bir şey boġlamak arasını ayırmışlardır. Boġlamakta harfi üstün, boġlamakta ötre dir” (Atalay III 292) şeklinde açıklamıştır.

Yatay boyutta göstergelerin birbiriyle ilişkileri söz konusudur. Bir syntagm, etkileşen göstergelerin dizimsel bir birleşimidir. Bütün metnin anlamının biçimlenmesinde etkilidir. Bu dizim, belli kurallar dahilinde gerçekleşir. Dilde, bir cümle, kelimelerin bir dizimidir. Bunlar genişleyerek paragraf ve bölümleri oluşturur. Daha küçük birimlerin birleşmesinden oluşan daha büyük birimler vardır. Bunlar birbirine bağlıdır. Syntagmlar, paradigmlardan göstergelerin birleşimiyle oluşur. Dizimler oluşturulurken dizilerden seçim yapılması da belli kurallara bağlıdır. “*sū yađıldī* ‘asker yayıldı, dağıldı’. Başkası da böyledir. *tōn kūngē yađıldī* ‘elbise güneşe yayıldı’ Yayılan herhangi bir şey için de böyle denir” (Atalay III 77). Bu demektir ki bu cümlelerdeki *sū* ve *tōn* göstergelerinin yerine geçebilecek bir göstergenin *yağıl-* özelliğine sahip olması gerekir. Yani, paradigmatic boyutta bir seçim yapılırken onun söz dizimsel boyutta ilişkiye gireceği ‘yayılmak’ eylemiyle uyumlu olması gerekir, dizimsel seçimde dizgisel boyut önemli etkidir.

Göstergebilimciler, bir kültürdeki anlamların üretimi altında yatan kodların kuralları ve geleneklerini belirlemeye çalışarak, kültürel grubun üyeleri için anlamı olan hareketler veya varlıkları göstergeler (signs) olarak ele alır (Chandler 2002: 148). Söz konusu kodlar; sosyal kodlar, metinsel kodlar, açıklayıcı kodlar gibi çeşitli gruplarda toplanır. Bu üç kod bir metni yorumlayanlarca istenen bilginin üç anahtar türüyle uyuşur; yani 1) dünya bilgisi (sosyal bilgiyle uyuşur); 2) Araç ve tür bilgisi (metin bilgisiyle uyuşur) ve 3) Birinci ve ikinci arasındaki ilişki bilgisi (kiplik düşüncesiyle uyuşur). Metinsel kodlar anlamında DLT’ye bakıldığında, DLT ansiklopedik bir sözlüktür ve düzenlenişi itibariyle sözlüksel birimler ve bunların açıklanması ve örneklenmesi şeklinde oluşturulmuş bir metindir. Bu arada gramer özellikleri de taşır. Eser, büyük ölçüde bilimsel kodlar ihtiva eder. Kâşgarlı, *yalma* ‘kaftan’ kelimesini açıklarken bu kelimenin Arapça ve Farsçaya geçtiğini belirtiyor ve diyor ki “Hiç kimse çıkıp da bu kelimeyi Türkler Farslardan almıştır diyemez. Çünkü ben onu sınırların ötesinde bilgisiz, kaba Türklerden dahi işittim. Çünkü onların memleketlerinde yağmur ve kar çoktur. Başka uluslardan ziyade yağmurluk onlara gerektir” (Atalay III 35). Kâşgarlı’nın tezini kanıtlama yoluna gitmesi metnin bilimselliğinin bir göstergesidir. Toplumsal göstergebilimin bakış açısından günlük davranışlarımızda düzenli olarak, bazı gerçeklik işaretlerinin (representations) diğerlerinden daha güvenilir olduğu temelinde hareket ederiz. Bu yüzden kısmen metinlerdeki ipuçlarına (göstergebilimciler bunu kiplik işaretleyicileri ‘modality markers’ diye adlandırır) gönderimde bulunuruz. Bu ipuçları, inandırıcılık, güvenilirlik, gerçeklik, kesinlik, verilen bir türde metnin doğruluğu olarak belirlenen şeylere gönderimde bulunur (Chandler 2002: 60). Robert Hodge ve Gunther Kress’e göre (1988: 124), kiplik bir mesajın güvenilirliğine, onun varlık bilgisiyle ilgili konumuna, onun değerine, yetke ve konuma gönderimde bulunur. Bir metni anlamamada onunla ilgili dünya bilgisine dayalı, kiplik yargılarında bulunur (Chandler 2002: 60). Gerçekçi metinlerde, içerik önemlidir. Baskın bilimsel söylem tarzında kodlar yansız ve şeffaftır. DLT, bu tür bilimsel kodlar yanında estetik kodlar da taşır. Sözlüksel birimlerin örneklenmesinde kullanılan koşullar, savlar gibi metinler estetik kodlara sahiptir. Bunlar arasında metaforlar önemli yer tutar. Metaforlar, fiziksel, sosyal ve kültürel deneyimlerden türer. Bu anlamda DLT’de yer alan metaforlar bize 11. yüzyıl Türklüğünün deneyimleri hakkında önemli ipuçları sunar. Söz gelimi *kuş törka māj için ilinür* (CTD II 332; Atalay III 358) ‘Kuş tuzağa yem için tutulur.’ metaforik bir ifadedir ve bir deneyimin ürünüdür. Burada, birden fazla kaynak ve hedef vardır. Birinci

kaynak kuş, hedef insan; ikinci kaynak yem, hedef insanın çıkarları; üçüncü kaynak tuzağa düşmek, hedef tehlikeli bir duruma maruz kalmaktır. Ontolojik ve epistemik uygunluklarına bakıldığında şunlar söylenebilir; kuş, yemle beslenir ve yem onu çeker. Bu nedenle avcılar tuzağa yem yerleştirir. Kuş bu yeme ulaşmak için tuzağa düşer. Aynı şekilde insan da çıkarları peşinde koşarken tuzağa düşebilir. Burada “tuzağa düşmek” ifadesi de başlı başına bir metafor barındırmaktadır. Tuzak, aslında “Kuş veya yaban hayvanlarını yakalamaya yarayan araç veya düzenek” iken metaforik olarak “Birini güç ve tehlikeli bir duruma düşürmek için kurulan düzen” (Türkçe Sözlük 1988: 1500) anlamını da kazanmıştır. Metaforlar gibi metonimiler de o topluluğun varlığa bakış açısını tayin etmede önemli unsurlardır. Söz gelimi, *öpke*: öfke, kızgınlık; çünkü öfke akciğerlerden gelir. Bu birini ötekine yaklaştırmıştır; nitekim Arapçada ‘yağmur’a ‘gök’ dahi denir (Atalay I 128) açıklaması 1) Kaşgarlı’nın metonimi bilgisine sahip olduğunun göstergesidir; 2) Karahanlı döneminde insanların, öfkenin akciğerlerden geldiğine inandıklarının bir göstergesidir. DLT, sosyal kodlarla uyuşan geniş bir dünya bilgisini de bize sunar. Söz gelimi, emir kipi açıklanırken verilen “Cemi haline gelince, kuralı geçmiştir. Bu da Kıpçaklarla Oğuzların kuralınca emir sıygasının müfredi üzerine genizden gelen bir kef () getirilmesidir. *et toğraj*, *efge oğraj* gibi ‘et doğrayın’, ‘eve uğrayın’ demektir. Doğru olan kural budur. Yalnız öbür Türkler yaşlı olan veya sayılan kimseye -genizden gelen kef () ile- söylerler. Bu, tek olan ve sayılan adama karşı söylenmek belgesi olmuştur. Bunun içindir ki cemi halinde öbür Türklerin *toğrānlār*, *oğrānlār* demesi yanlış sayılmamıştır. Böyle olmasa idi başka Türkler için-biri öbürünün yerini tutabilen iki cemi edatını bir arada toplamak doğru görülmez. Oğuzlarla Kıpçaklar birinci yolda yürümüşlerdir. Onların söyleyişi kurala uygundur” (Atalay III 313-314) açıklaması sosyal kodları ortaya koyar. Yine, *siz* ve *sen* kullanımında da aynı lehçe farklılığı söz konusudur: “*siz* Çiğilcede büyüklere, sayılan kişilere ayıtan bir kelimedir ‘sen’ demektir. Asıl anlamı ‘siz’dir. Küçük olanlara *sen* diye ayıtanır; Oğuzlar bunun aksini yaparlar” (Atalay III 124). Sosyal tabakalar, farklı dil kullanımlarını tetikler. Bu durum Kaşgarlı tarafından sıkça örneklendirilmiştir. Dış dünya hakkındaki bilgilerimiz göstergelere dayandığı için, bilginin kendisi de gösterge düzleminde ele alınmalıdır (Akerson 2005: 64). Dilin temel rol veya işlevi bilgi aktarma işlevidir. Kaşgarlı kelimelerin anlamlarını verirken çoğu kez dünya bilgisini de aktarmıştır. Söz gelimi, *kes*- filini açıklarken verdiği *Uygur yığāc uzūn kes, temür kısgā kes* “Ey Uygur, ağacı uzun kes, demiri kısa kes” savından sonra “Ağaç kestiğin zaman uzun kes, demir kestiğin zaman kısa kes; çünkü demir uzatılabilir” (Atalay II 11) açıklamasıyla konuyla ilgili dünya bilgisini de aktarmıştır.

Giambattista Vico’ya göre eski toplumları, onların kültürel dizgelerine bakarak anlayabiliriz (Akerson 2005: 57). Bazı göstergelerin varlığı bize kültürel kodlarla ilgili önemli ipuçları verir. DLT’te yer alan “*çerig*: Savaş safı, savaşta sıra, dizi” (Atalay I 388) göstergesi düzenli ordunun, disiplinin varlığının bir göstergesidir. “*çufgā*: Çabuk gitmek isteyen bir postacının, yoldan alıp başkasını buluncaya değin binip gittiği at” (Atalay I 424) göstergesi: 1) Karahanlılar döneminde posta teşkilatının olduğunun; 2) Bu hizmetin atlarla verildiğinin; 3) Postacının bu hizmeti verirken zaman zaman at değiştirdiğinin bir göstergesidir. “*ütüg*: Ütü. Mala biçiminde bir demir parçasıdır ki dikiş yerlerini yatıştırmak için kızdırılarak elbise üzerine bastırılır” (Atalay I 68) açıklaması Karahanlıların giyim-kuşamlarına önem verdiklerinin, elbiselerini ütüyerek giydiklerinin bir göstergesidir. “*körük*: Kuyumcu ya da demirci körüğü” (Atalay I 391) Karahanlıların madenleri işleyebildikleri ve onlardan gerek süs eşyası gerekse diğer araç gereçleri yapabildiklerinin bir göstergesidir. “*terken*: Vilayet üzerine vali olan kimseye karşı Hakanlıların aytasıdır; ‘kendisine itaat edilen’ demektir. Hakanlık makamında oturmayanlara bu söz söylenmez” (Atalay I 441) açıklaması bir saygı dilinin göstergesi olduğu gibi kamu yönetiminin de göstergesidir. “*kumlāk*: Kıpçak illerinde yetişir, yaprağı fasulye yaprağına benzer sarmaşık gibi bir ot. Balla karıştırılarak şarap yapılır. Bu ot, denizde bulunan bir gemiye alınacak olursa fırtına kopar, dalgalar çıkar, gemi sallanır, içindekiler batacak gibi olur” (Atalay I 475) açıklaması batıl inançların bir göstergesidir. “*çurn*: Türk hekimlerinin yaptıkları sürgünlük ilâcı” (Atalay I 435) ve “*emçi*: ilâç yapan adam” (Atalay I 38) Türklerin ilâçla tedaviyi bildiklerinin göstergesidir. Yine, “*irwī*: Hindistandan gelir bir ilâç. Hastalara verilir” (Atalay I 128) ve “*bugā*: Hindistan’dan getirilen bir ilâç” (Atalay III 224) göstergeleri: 1) hastaların ilâçla tedavi edildiğinin; 2) Hindistanla ticaret ilişkileri olduğunun; 3) Hintlilerin tababette ileri olduklarının göstergesidir. “*tepük*: Kurşun eritilerek iç ağırşığı şeklinde dökülür, üzerine keçi kılı veya başka bir şey sarılır, çocuklar bunu teperek oynar” (Atalay I 386) açıklaması: 1) kurşunun bilindiğinin; 2) kurşunun Karahanlılarca işlenebildiğinin; 3) futbol benzeri bir çocuk oyununun varlığının göstergesidir. DLT’de sözcüklerde bir cinsiyet ayrımının olmaması bu kültürde kadın ve erkeğin eşit konumda olduklarının göstergesidir.

Türkiye Türkçesinde cinsiyet ayırımına gidilen hayvan adları için bile DLT’de bir ayırım söz konusu değildir. Söz gelimi, dişi ve erkek kümes hayvanı ayırt edilmeden *taḳāḡu* olarak adlandırılır. Sonra, horoza *erkek taḳāḡu*, tavuğa *tişi taḳāḡu* denilerek birbirinden ayırt edilir (Atalay I 111, 447). “*işler*: Kadınlar. Bu kelime saygı duyulan kadınlar için ‘hanım’ anlamında kullanılır” (Atalay I 117). Bu da +IAr çokluk ekinin saygı dili oluşturmada önemli bir role sahip olduğunu gösterdiği gibi Karahanlılarda saygı dilinin varlığını ve kadınlara değer verildiğini gösterir. Yine büyük kadınlar *āltun tarım* lākabını alır (Atalay I 396). *Çıkarı*: Yiğen, hala oğlu (Atalay I 402) şeklinde hala oğlunun bile adlandırılmış olması akrabalık ilişkilerinin sağlamlılığının bir göstergesidir. “*baḳāḳ*: Hıristiyanların orucu” (Atalay I 411) ve “*subuzḡār*: Müslüman olmayanların mezarlığı” (Atalay I 516) göstergelerinin varlığı Müslüman halkın Müslüman olmayanlarla ilişkisinin bir göstergesidir. DLT’de, *saban* (Atalay I 402) benzeri göstergelerin varlığı tarımla uğraşıldığının bir göstergesidir. “*aḡḡirāk*: Kulakları ak, vücudunun öbür tarafları kara olan geyik. Dişi koyun için koç ne ise bu da geyik için odur” (Atalay I 144) açıklaması Türklerin hayvancılıkla uğraştıklarını; koyun ve koçu çok iyi bildiklerini, geyiği de bilmekle birlikte koyun ve koç kadar iyi tanımadıklarını gösterir; “*borguy*: Üflenerek öttürülen boru (Atalay III 241) açıklaması müzik aletlerinin kullanıldığının bir göstergesidir; “*ḳamdūr*: Dört arşın boyunda, bir karış eninde bir bez parçasıdır ki üzerine Uygur Hanının mühürü basılıp alış verişte para yerine kullanılır” (Atalay I 418) ve “*kümüş*: akça” (Atalay I 371) göstergeleri gümüşten yapılmış madeni para yanında bugünkü kâğıt para yerine kullanılan bir tür bez paranın da varlığının göstergesidir vb...

Kaşgarlı sözel göstergeler yanısıra sözel olmayan toplumsal göstergelere de değinmiştir. Söz gelimi, “*sıdıḡ*: Kaftanın göğse kadar olan iki eteğinden birisi. *sıdıḡ yapıp olturdı* ‘Kaftanın iki yanını toplayarak oturdu’. Bu, incelikten ileri gelir.” (Atalay I 374) açıklaması görsel bir nezaket göstergesinin sözel ifadesidir.

Kaşgarlı’da içerisinde sözel unsurlar da taşıyan sözel olmayan önemli bir gösterge de haritadır. Gösterge temsil ettiği göndergeyi tam olarak karşılamaz. Haritaların da coğrafi alanla aynı büyüklükte olması mümkün değildir. Dolayısıyla haritalar tam bir gösterge niteliğindedirler. Kaşgarlı’nın haritasındaki renkli şekiller de birer göstergedir. Kırmızı renk dağları, hudutları, doğal ve yapay sedleri gösterir, yeşil renk denizleri, mavi renk ırmakları, sarı puantiyeli yeşil şeritler kumluk alanları gösterir. Kaşgarlı bu göstergelerin anlamını daire şeklindeki haritanın sol üst köşesine Arapça *el-ḡubru el-enhār* “nehirler toz rengidir”, sağ üst köşesine *el-Ḥuḡru el-biḡār* “denizler yeşil renklidir”, sol alt köşesine *eş-Şufru er-rimāl* “sahralar sarı renklidir”, sağ alt köşesine *el-Ḥumru el-cibāl* “dağlar kırmızı renklidir” yazarak açıklamıştır. Kaşgarlı’nın haritasının daire şeklinde bir görsel gösterge olması, Dünyanın yuvarlak olduğu bilgisinin varlığını gösterir. Nitekim Kaşgarlı, bu göstergenin anlamını: “Rum ülkesinden Maçin’e dek Türk ellerinin hepsinin boyu beşbin, eni üçbin, tamamı sekizbin fersah eder. İyice bilinmek için bunların hepsi, yeryüzü biçiminde olan daire şeklinde gösterilir” (Atalay I 30) şeklinde açıklamıştır. Bu harita, İdrisi’nin Arap Dünyası Haritası’na şekil olarak benzerlik göstermektedir. İdrisi, 1099-1165 yılları arasında yaşamıştır. DLT ise, 1072’de tamamlanmıştır. Daire şeklindeki haritanın etrafı kalın mavi renkli bir şeritle kuşatılmıştır. Bu, Kaşgarlı’nın Dünyanın etrafının denizlerle çevrili olduğu bilgisinin bir göstergesidir. Bu mavi şerit, yönleri gösteren Arap harfli yazılarla çevrenin: *eş-şarḳu-ş-şimāl* “Kuzeydoğu”, *el-ḡarbu’l-cenūb* “Güneybatı”. Yönler, dairenin ortasında yer alan *Barsḡān* (Eserinde Kaşgarlı Mahmud’un kendi verdiği bilgiye göre, babası Barsganlı’dır) ve *Balāsāḡūn* (Türk hükümdarlarının oturduğu şehir) merkez alınarak tayin edilmiştir. *Barsḡān* ve *Balāsāḡūn*’a göre, Kuzeydoğu’da yer alan *Cābarḳā* ‘Japonya’ dairenin tepe noktasında konumlandırılmıştır. Kuzeydoğu sınırında yer alan ve kumluk alanların göstergesi olan sarı puantiyeli şeridin dışına Arapça *yūḳālu fi hezihi’l-feyāfi yeskunū’l-nesnās* ‘Bu geniş sahralarda maymunların yaşadığı söylenir’ yazılmıştır. Yazının paralelinde uzanan kırmızı renkli orta kalınlıktaki şerit bir dağ silsilesinin göstergesi olmalıdır. Nitekim bunun altındaki Arapça *mevāzu lil-vuhūş* ‘vahşilerin yaşadığı yerler’ yazısı buranın Türk boylarının yaşadığı bölgelerin dışında kalan dağlık, vahşi hayvan ve/veya insanların yaşadığı doğal bir sınır olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Daha kuzeyde insansız bölgeler yer alır. Kaşgarlı burayı Arapça olarak *Lā yeskunu fihā eḡadun mine’l-ḡalki li-ḡalebeti’l-burūdeti* ‘Aşırı derecede soğuk olduğundan dolayı kimse yaşamıyor’ olarak işaretlemiştir. Bu bölgenin Güneyinde, Kuzey-Doğu istikametinde *Etil Vadisinden* başlayan boylar *Suvār*, *Bulḡār*, *Ḳıḳāḳ*, *Tatār*, *Başḳırt*, *Yemek* ve onların kuzeyindeki *Basmılardır*. *Tatār* ve *Başḳırt Bozkırları*, *İla Nehriyle*; *Yemek Bozkırları* ile *Ötügen* ise, *Ertiş Nehri*’yle birbirinden ayrılmıştır. Oğuz Ülkesi (*Bilādü’l-Ḡuzziyye*), *Bulḡār* yerleşim yerinin Güneyinde yer alır.

Kuzey-Doğu istikametindeki iki *Qıfçāq* bölgesi yeşil renkli deniz göstergesiyle ayrılmıştır. *Qıfçāq* yerleşim yeri Kuzeyde *Etil* vadisine kadar uzanır. Buradan Batıya Doğru gidildiğinde *Rūs* ve *Beçenek* ülkeleri görülebilir. Haritanın en Doğusunda yarım daire görünümüne kalın kırmızı bir şeritle ayrılmış efsanevi *Ārz Yēcūc ve Mēcūc* ‘Yecüc ve Mecüc ülkesi’ dikkati çeker. Buradaki kalın kırmızı şerit yapay bir sed göstergesidir. Çünkü hemen yanına Zülkarneyn Seddi yazılmıştır. Burada bir metinlerarasılık söz konusudur: Dediler ki: “Ey Zu’l-Karneyn, gerçekten Yecüc ve Mecüc, yeryüzünde bozgunculuk çıkarıyorlar, bizimle onlar arasında bir sed inşa etmen için sana vergi verelim mi?” (Kehf Suresi, 94).

Efsaneye göre, Yecüc ve Mecüc’ün bozguncululuğunu Zu’l-Karneyn bir sed yaparak engellemiştir. Bu kavim ve olaya, Divan edebiyatında da sık sık gönderimde bulunulmuştur. Seddin Güneyinde üçgene benzer yeşil renkli bir gösterge yer alır. Yanına Arapça *mehbeṭ* ve *ādem ‘aleyhū’s-selām* “Ādem’in (a.s.) indiği yer” yazıları yazılmıştır. Böylece yine Kur’an metniyle bir metinlerarası ilişki kurulmuş; Ādem’in cennetten yeryüzüne inmesi” olayına gönderimde bulunulmuştur. Güneye uzanan sarı minik puantiyeli yeşil şerit kumluk alanları gösterir. İki kumluk bölge dışında kalan kısımda Güney-Batı istikametinde *Serendib Dağı* ve *Serendib* yerleşim yerinden başlayarak *Bilādū’l-Hind* ‘Hint ülkesi’, *Seyhūn*, *Bilādū’l-Sind* ‘Sind ülkesi’, *Bilādū’l-Berber* ‘Berber ülkesi’, *Bilādū’z-zeṭṭ* ‘Çad ülkesi’, *Bilādū’l-Habeşe* ‘Habeş ülkesi’, *Bilādū’l-Zenc* ‘Zencilerin Ülkesi’; onun doğusunda *Ārzū’l-Yemen* ‘Yemen Ülkesi’, *Bilādū’l-Hūzistān* ‘Huzistān ülkesi’, *Fārs* ve *Kirmān* ülkeleri yer alır. Zencilerin yaşadığı bölgenin Batısına Arapça olarak *lā-yeskünu fihā’l-halku liğalebeti’l-ḥarāreti ‘aleyhā* ‘Aşırı derecede sıcak olduğundan dolayı kimse yaşamıyor’ yazısı yazılmıştır. Mısır’ın batısındaki arazi (*Arazi’l-Meğāribe*) Endülüs’tür. Doğuya doğru *Qayrawān*, *Hicāz*, *İrākeyn* ‘iki Irak’, *Ḥorāsān* ülkeleri yer alır. Bu ülkeler birbirinden ince kırmızı renkli çizgilerle ayrılmıştır. Batıda *Āzerābādgān*, *Şām*, *Mısır* ve *İskenderiye* yer alır. *H’ārezm’e Āzerābādgān*’ın Doğusunda yer verilmiştir. Onun da Doğusunda *Şāş* yer alır. Dairenin en Doğusunda yer alan ve yerleşim yerlerini gösteren minik sarı renkli dairenin hemen yanında *Cābarkā* ‘Japonya’ yazısı dikkati çeker ve bu bölge dairenin içine doğru kanca atmış bir yarım daire görünümüne yeşil şeritle (deniz göstergesi) kuşatılmıştır. Kâşgarlı eserinde “*Cābarkā* ‘Japonya’lıların ülkelerinin uzak olması, araya büyük denizlerin girmiş bulunması yüzünden dilleri bize bilinmiyor” (Atalay I 29) açıklamasını yapar. Kancanın iç kısmında yerleşim yeri göstergesi olan sarı bir minik daire ve yanında *Māşīn* ‘Maçin’ yazısı yer alır. *Uygur* ülkesi çengelin dışındadır. Hemen yanında *Qoço* ve *Sulmı* görülür. Kuzeye doğru *Canbalıq*, *Beşbalıq* gibi Türk yerleşim alanları gözlenir. Dairenin tam ortasında yer alan ve kapıyı andıran gösterge kırmızı renklidir. Kırmızı renkli diğer göstergelerin dağ gibi doğal mevziler ile, Yecüc ve Mecüc ülkesini çevreleyen yapay sedler olduğu düşünülecek olursa bu göstergenin Karahanlı yerleşim alanlarını çevreleyen istihkâmlar olduğu söylenebilir. Dairenin tam merkezinde *Barsgān* ve *Balāsāgūn* yer alır. Bu iki yerleşim yeri birbirinden kırmızı bir şeritle ayrılmıştır. *Balāsāgūn*’un kuzeyinde yine kırmızı bir şeritle ayrılmış *Ṭırāz*, Kuzeydoğuya doğru *Nezī*, *Yawınc*, *Ekkī Ögüz*, *Kümi Talās*; Güneydoğu istikametinde ise, *Qoçngār Bāşı*, *Uç*, *Barmān*, *Kuça* ve kırmızı bir şeritle ayrılarak yine Güneydoğu istikametinde *Kāşgar*, *Yārkend*, *Hoten*, *Curçān* yer alır. Yine kırmızı birer şeritle ayrılmış *Qışmır* ve onun Doğusundaki *Şāncū*, Yecüc ve Mecüc ülkesine en yakın yerleşim yerleri olarak gösterilmiştir. Kâşgarlı, DLT’de Türklerin yaşadığı şehirleri, çölleri baştan başa dolaştığını belirtir (Atalay I 4). Kâşgarlı, haritasını oluştururken bu gezilerinden faydalanmış olmalıdır. Bununla birlikte Kâşgarlı, haritasını yalnızca gördüklerine göre değil, duyduklarına göre de şekillendirmiştir. DLT’nin oluşturulmasıyla ilgili bilgi verirken “yazdığım dağlar, çölleri, dereler, sular, göller İslâm Türklerin ellerinde bulunanlardır. Bunları tanımış oldukları için yazdım, tanınmamış olanların birçoklarını bıraktım. Müslüman olmayan Türk illerinden bir takımını dahi yazdım; gerisini yazmadım; çünkü onları yazmakta bir fayda yoktu” (Atalay I 27) diye belirttiğine göre Kâşgarlı’nın, haritasını oluştururken de, gerçek dünya bilgisinden çok Türklerin dünya bilgisini dikkate aldığı söylenebilir.

Claus Schönig’e göre (2004: 42), Kâşgarlı’nın haritası ile metinde verilen bazı bilgiler arasında tutarsızlıklar vardır. Yine Schönig’e göre (2004: 42): “Taṅut, Xitāy (O, Şin ‘Çin’dir) ve Tawğaç (o Māşīn ‘Maçin’dir), Türk kabileleri olarak gösterilir...tarihsel Xitāy ve Tawğaç bir (Para-Mongolik dil konuşur ve Taṅut dili hâlâ bilinmiyor.” Alimcan İnyet’e göre ise (2007: 11), Çin ve Maçin adları çeşitli tarihî dönemlerde farklı bölgeleri ifade etmek için kullanılmıştır. Çin aslında Türklerin yaşadıkları Kan-su eyaletinin Tian- shui (Göksu) diye bilinen bölgesidir. Türklerin kurdukları devlet Çin diye adlandırılmıştır. Hanlar ise, sahiplerinin Türkler olması dolayısıyla bu devleti uzun süre aşağılamış ve

Çin adını kabul etmemişlerdir... Çin adı batı dillerine China, Arapçaya Sin olarak geçmiş, Asya'nın doğusu ülke ayırt edilmeden bu terimlerle ifade edilmiştir. Dolayısıyla Kâşgarlı Mahmud'un eserinde bahsedilen Aşağı Çin'in ne coğrafi ne de siyasi anlamda bugünkü Çin'le hiçbir ilgisi yoktur.

Göstergebilim, metinlerarası ilişkiye önem veren bir bilimdir. DLT'de bir çok metinlerarası ilişki söz konusudur. Eser, Kur'an metniyle ilişki kurarak başlar. Türklerin kökeni ve Türk adının menşeiyle ilgili peygamber (Nuh, İbrahim ve onların nesli gibi (Atalay I 28) kıssalarıyla, bir takım hadis kitaplarıyla (Atalay I 351) veya Kur'an'da (el-Kehf, 18/83-98) adı geçen ve yukarıda bahsedilen Zülkarneyn'le ilgili olaylarla (Atalay I 452, III 413) metinlerarası ilişkiler kurulur. Dikkat çekici bir diğer metinler arası ilişki ise, Alp Er Tunga veya Afrasiyab ile ilgilidir. Kâşgarlı, *Kaz* göstergesini açıklarken Afrasiyab'ın kızı olduğunu belirtir ve "*Toḡā ālpēr* Afrasiyab demektir" (Atalay III 149) açıklamasını yapar. Afrasiyab, Merv şehrini kurmuş, M.Ö. VII. yüzyılda hüküm sürmüş bir Türk kumandanıdır. Onunla ilgili DLT'te bir ağıt parçası (Atalay I 41) yer alır ki bunun aslında bir destan parçası olduğu düşünülmektedir. Kâşgarlı, *Hān* göstergesini açıklarken, Afrasiyab oğullarına da *Hān* dendiğini ve Afrasiyab'ın *Hākān* olduğunu belirtir (Atalay III 157). Alp Er Tuḡa, İran kaynaklarında, özellikle Şehnâme'de Afrasiyab adıyla yer alır. Firdevsî, Şehnâme adlı eserinde onu savaşta yenilmiş bir asker ve kötü bir kişi olarak göstermiştir. Firdevsî'nin kendi ülkesiyle savaşan bir kumandanı öteki olarak görmesi ve olumsuz bir gösterge kabul etmesi anlaşılabilir. Oysa, DLT'de Afrasiyab, ölümüyle yürekleri parçalayan bir acı bırakan, olumlu bir gösterge olarak yer alır (Atalay I 41). Yine, eser boyunca Arapça gramer kitapları ve sözlükleriyle bir metinlerarasılıktan söz edilebilir.

Sonuç

Kâşgarlı Mahmud, DLT kanalıyla bize Türk dünyasıyla ilgili gerek sözel gerekse sözel olmayan bir çok gösterge sunmuştur. Bu göstergeler yoluyla XI. yüzyıldaki Türk dünyasının yaşayışı, dünya bilgisi, dünyaya bakışı vb. ile ilgili bir çok bilgi elde edilebilir.

Kaynaklar

- ATALAY, Besim, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi* (I-IV), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- BARTHES, Roland, *Göstergebilimsel Serüven* (çevirenler: Mehmet Rifat, Sema Rifat), , 2005, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- CAFEROĞLU, Ahmet, "Kâşgarlı Mahmud ve Divanü Lûgat-it-Türk", *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1972.
- , *Kâşgarlı Mahmut*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1999.
- CHANDLER, D., *Semiotics. The Basics*, Routledge, London, UK, 2002.
- DANKOFF R., Kelly J., *Mahmud al-Kaşgari Compendium of The Turkic Dialects (Divan Lugat-at Turk)*, I, II, III, Harvard University, USA, 1982-1985.
- DEELY, John, *Basics of Semiotics*, Indiana University Press, Bloomington, 1990
- Eco, Umberto, *A Theory of Semiotics*, Indiana University Press, Midland Book Edition, Bloomington, 1979.
- ERDAL, M., *A Grammar of Old Turkic*, Brill Publications. Handbook of Oriental Studies. Leiden-Boston, 2004.
- ERKMAN-AKERSON, *Göstergebilime Giriş*, Multilingual, İstanbul, 2005.
- FİRDEVSÎ, *Şehnâme* (Hazırlayan: Necati LUGAL), c. I-IV, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1994.
- GÜNAY, Doğan V., *Göstergebilim Yazıları*, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2002.
- HOOPES, James. *Peirce on Signs*, Chapel Hill NC: The University of North Carolina Press, 1991.

- İNAYET, A., “Divanü Lûğat-it-Türk'te Geçen “Çin” ve “Maçın” Adı Üzerine”, *Turkish Studies*, Volume 2/4 Fall 2007, s. 1174-1184.
- MAHMUTOV, A., “Kak-voznik drevnetyurkskiy alfavit”, *Issledovaniya po tyurkologii*, Alma-Ata, 1969, s. 141-147.
- RİFAT, Mehmet, *Göstergebilimin ABC'si*, Simavi Yayınları, İstanbul, 1992.
- , *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları 2*, Om Yayınları, İstanbul, 2000.
- SCHÖNIG, C., “Maḥmūd al-Kāšrārī's “Dīwān Lurāt at-Turk”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, Cilt 14, İstanbul, 2004, s. 35-56.
- SEBEOK, Thomas A., *A Sign is Just a Sign*. Bloomington: Indiana University Press, 1991.
- , *Signs: An Introduction to Semiotics*. Toronto: University of Toronto Press, 1994.
- SERTKAYA, O. F., “Fragmente in alttürkischer Runenschrift aus den Turfan-Funden”, *Runen, Tamgas und Graffiti aus Asien und Osteuropa*, Wiesbaden, 1985, s. 133-164.
- Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- YAYLAGÜL, Ö. “Altay Destanları Temelinde Türklerde Zaman Kavramı” *V. Uluslar arası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi*, 11-13 Haziran 2007, Calalabad-Kırgızistan, s. 659-664.
- YÜCEL, T., “Genel Göstergebilim”, *Göstergebilim Tartışmaları* (ed. E. Onat, S.Ö. Yıldırım), Multilingual Yayınları, İstanbul, 2001.